

О НАЈСТАРИЈИМ ЕТНИЧКИМ АГЛОМЕРАЦИЈАМА НА ПОДРУЧЈУ БЕОГРАДА

I

Три момента су била од пресудног значаја за стварање првих људских заједница на подручју Београда: географски, биолошки и економски.

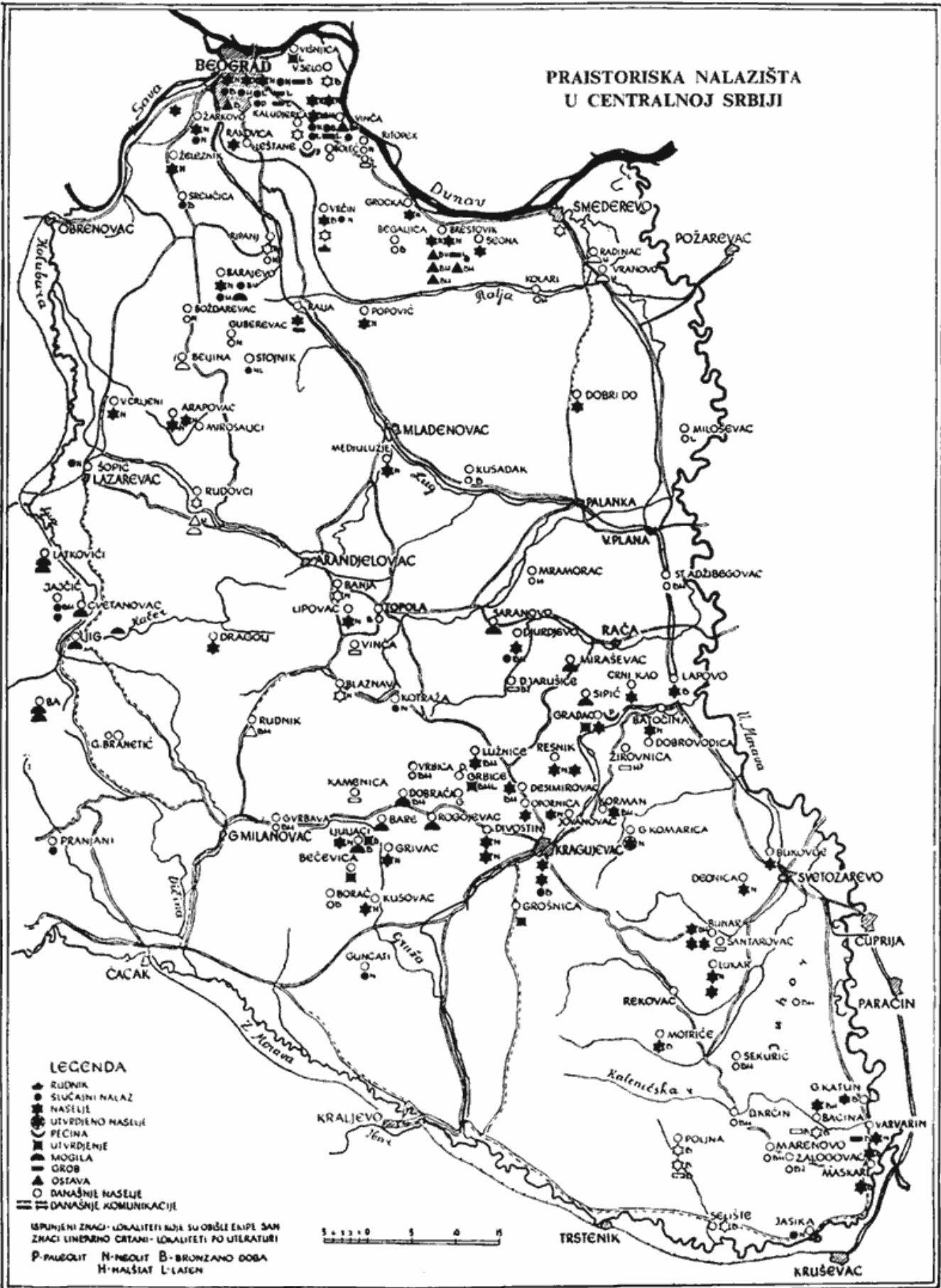
Географски положај Београда и његове околине претставља једну од битних компонената живота који се одвијао на овоме подручју. Ослоњен с једне стране на своје балканско залеђе, с друге стране везан природним комуникацијама за Панонску Низију и Средњу Европу, терен Београда налазио се на граници двеју области, које су, и поред великих и перманентних разлика, гравитирале извесним биолошко-економским интересом једна према другој.

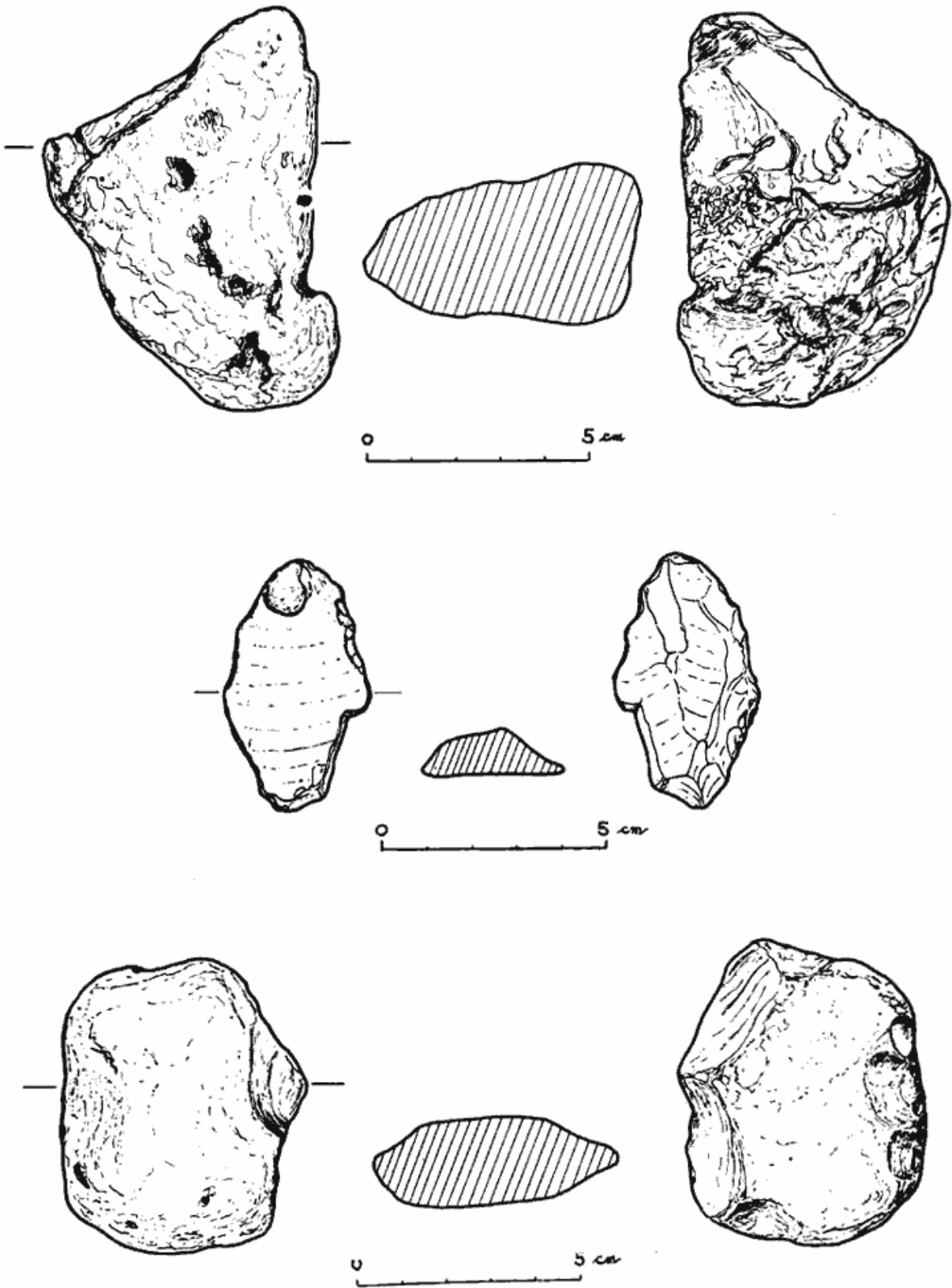
Источне области наше земље и Балкана припадале су у дилувијалној прошлости Европе периглацијалној зони у којој су, због њене удаљености од велике ледене калоте, биолошки услови били знатно повољнији него у њеним глацијалним областима. Под таквим климатско-биолошким условима богати и разноврсни свет фауне и флоре претстављао је средину у којој је и људски живот могао наћи и обезбедити своју егзистенцију. Мало даље показаћемо да је ова хипотеза добила у последње време не само своју палеонтолошку него и археолошку потврду. Откриће слојева богатих фосилима дилувијалне фауне у кретацејским формацијама на падинама Бановог Брда, које смо у једном ранијем раду објаснили као индиције палеолитских ловачких станица, добило је недавно и своја археолошка документа: на обали Саве, неколико стотина метара западно од дилувијаног профила и пещина на Бановом Брду, нађени су силек-

си, који својом типологијом, адаптацијом за руковање и јасно израженим ретушом карактеристичним за палеолитска артефакта показују мање или више изражене особине оруђа једне од цивилизација старијег каменог доба¹ (сл. 1—3).

Као факторе који су били од утицаја на постанак и развој најранијих људских заједница на терену коме припада Београд, треба сматрати економско и рудно богатство овога краја. То су реке које су, поред свог саобраћајног значаја, пружале изванредне услове за риболов и дилувијалним и млађим праисториским становницима овога краја. Поред повољних услова за лов и сточарство, који су претстављали једну од економских основа неолитског друштва, рудно богатство и његова експлоатација на подручју београдске области било је познато већ њеним нео- и енеолитским становницима. А судећи по археолошким документима, која својом провениенцијом указују на Егеју и Малу Азију, сме се поставити хипотеза о постојању економских и културних веза још у III миленијуму пре н.е. између развијених цивилизација медитеранског света и оних подунавско-балканских области којима припада и шире подручје данашњег Београда. То потврђује, као што ћемо видети, не само Винча, него и цео низ других локалитета и културних центара који претстављају беоцуге у ланцу којим су праисториске цивилизације Подунавља и Балкана биле везане за анадолско-месопотамски, а делимично и за египатски културни комплекс (сл. 4).

PRAISTORISKA NALAZIŠTA U CENTRALNOJ SRBIJI

Сл. 1, 2, и 3 — Ретуширани силекси, нађени на обали Саве, близу пећина на Бановом Брду, у Београду.

Сл. 4 — Теракота кикладског типа, откривена у Винчи.

Као што се види, живот најстаријег човека и његових најпре друштвено-економских, а затим и етничких агломерација у подунавско-балканској области настао је, с једне стране, као непосредна резултанта трију основних компонента; с друге стране, развој тога живота зависио је, посредно, и од фактора и догађаја који су се збивали сасвим изван ове области. То су извесне економско-етничке осцилације, — миграције, трговачко комуницирање, ратни походи и др., — које су се догађале независно од услова који су одређивали развој и ток живота у нашим областима. Та збивања су у једном дугом процесу била пресудна за формирање одређеног етничког и културног карактера најранијих друштвених заједница у нашој земљи. С обзиром на њезин географски положај, коме она дугује улогу споне и моста који везује европски са афроазијским континентом, етничка и културна стратиграфија наше земље пра- и протисториског доба претставља, нарочито на линији моравско-вардарске магистрале, скалу разноврсних културних,

антрополошких и етничких варијаната. То је разлог због кога је и проблем, који претставља предмет нашег садашњег рада, у великој мери и сложен, јер задире у цео један конгломерат односа. Овај проблем је и од ширег научног интереса, пошто припада комплексу још увек отворених питања у читавом низу заинтересованих научних дисциплина (антропологија, археологија, етнологија, лингвистика и др.). Таква ситуација имплицира примену метода компаративних студија, који у свима овим дисциплинама још није егзактан у оној мери као што то захтевају сама документа, у којима је, у суштини, садржан и сам проблем карактера и хронологије најстаријих агломерација у балканско-подунавским областима европског континента.

II

Најранија етничка детерминација организованих друштвених заједница у Европи везује се обично за појаву Индоевропљана, односно једне од њихових већих група. Ако бисмо се ослонили на податке које нам о томе проблему пружа Р. Bosch-Gimpera у једном од својих најновијих радова,² онда бисмо прве трагове Индоевропљана, етнички још увек неодређених, смели назирати већ на прелому V и VI миленија пре н.е. Они се према овоме аутору појављују између 4500 и 3500 године, у Средњој Европи као носиоци т.зв. подунавских цивилизација, међу којима култура Винче заузима веома истакнуто место. Њихово етничко диференцирање односно издвајање одређених популација, почиње концем III миленија, наставља се током II и највећим делом завршава у I миленију пре н.е.³ Оваквим схватањем Bosch-Gimpera изражава, уствари, став оне научне оријентације која на Индоевропљане гледа као на антрополошку и лингвистичку категорију која претставља одређену фазу у непрекинутој еволуцији оних становника Европе који су њену територију покривали и у периодима старијим од неолитика. Ово схватање претпоставља, као што то показују G. Childe,⁴ В. Hrozný,⁵ Н.

Krahe,⁶ F. Schachermeug,⁷ M. Будимир⁸ и други, дифузију Индоевропљана из јужноруских и кавкасских области, на запад према Средњој Европи и на југ, према анадолско-месопотамском комплексу.

Међутим, проучавање проблема Индоевропљана, њиховог порекла, антрополошких, језичких и других особина одвело је неке истраживаче ове области до епоха месолитика и палеолитика. Према теоријама чији су творци у археологији G. Kossinna⁹ и C. Schuchhardt,¹⁰ а у најновије време их прихвата и руски научник А. Ј. Брјусов,¹¹ антрополошки, језички и културни корени индоевропске заједнице могу се наћи у палеолитским стратумима европских популација. Вредност доказа којима се оправдавају оваква теориска схватања је таква да се, при садашњем стању заинтересованих научних дисциплина, питање порекла Индоевропљана и утврђивања најстаријих датума на хронолошкој лествици њихове еволуције као одређеног етничког и културног квалитета мора сматрати још увек отвореним. Ово питање се засада, и поред веома смелих хипотеза и теорија, не може решити средствима која стоје на располагању савременој науци. Сам тај разлог нам не допушта да улазимо у етничку детерминацију палеолитичара ни у нашој земљи, којима припадају и дилувијални становници подунавско-балканског простора. Недовољно развијена организација друштва старијег каменог доба била је далеко од нивоа на коме се формирају и испољавају етничке црте једне заједнице. Због свега тога палеолитско становништво остаје ван домета ближег одређивања које би имало у виду и етничке компоненте тих заједница. Исти закључак може се проширити и на месолитско доба нашег континента и наше земље. Као што смо то показали у једном ранијем раду,¹² на територији уже Србије и Београда за сада још увек нису нађени археолошки трагови цивилизација које повезују културне периоде палеолитика са неолитиком.

Иако и у вези са етничком детерминацијом месолитског становништва Ев-

ропе постоје слична теориска схватања као што су она о његовим индоевропским коренима у палеолитику, ми смо трамо да за научну дискусију проблема етничке припадности праисториских Европљана долазе у обзир тек неолитичари. Подаци које о њима пружа археологија као и неке друге гране антропологије такви су да се за оцену њиховог етничког карактера може поставити хипотеза о индоевропској компоненти овога проблема. Али за правилније прилажење овоме проблему потребно је водити рачуна о следећој чињеници, која до сада није довољно истакнута кад је било говора о формирању Индоевропљана и о процесу њихове антрополошке, етничке и језичке диаспоре. Под појмом Индоевропљана обично се подразумевала културна и антрополошко-језичка заједница која је покривала одређене делове евроазиског континента. Поједине фазе у њеном развоју нису биле ни довољно уочене, ни правилно рашчлањене. Међутим, ми смо трамо да се у еволуцији Индоевропљана издвајају два јасно одвојена раздобља: старије, коме припадају групе индоевропских популација, мање или више међусобом кохерентне, које се етнички још увек не могу строго дефинисати; и млађе раздобље, које је наступило после почетка диаспоре првобитне индоевропске заједнице и стварања великих етничких формација као што су Илири, Трачани, Романи, Словени, Германи и др.

У савременој науци се сматра да почеци овога процеса падају око средине III миленија пре н.е.¹³ То је у медитеранским областима Европе доба цивилизација које су познавале употребу бронзе. У континенталним областима у ово време још увек се одржава неолитик или се прелази у период енеолитика, који наговештава прве покушаје експлоатације металургије бакра и бронзе. Овоме периоду претежно одговарају и најстарија холоценска насеља и у балканско-подунавској ареи. Овакву слику односа пружа готово цело подручје Средњег Подунавља и балканско-анадолског културног и гео-економског

комплекса. Heurtley¹⁴ је ово рано метално доба у Македонији (Early Bronze Age) везао за раздобље од 2500—2000 године пре н.е. На примерима из Бугарске J. H. Gaul¹⁵ је показао да се култура Gumelnitza групе, која се, као и Винча код Београда, може поставити временски паралелно са периодом Early Helladic на југу Балканског полуострва, датује у то раздобље. То су, приближно, временски оквири којима одговара хронологија првих сталних насеља и у нашим областима Средњег Подунавља. А то је, у исто време, период колонизације балканско-подунавских речних долина, која се врши претежно из источних области медитеранског басена на Балканско Полуострво, иако то не искључује извесне покрете који су ишли из Средње Европе ка Балканском Полуострву. Мало раније смо рекли да је средина III миленија пре наше ере доба када почиње процес диаспоре првобитне индоевропске заједнице. То је моменат о коме треба водити рачуна, кад је реч о најранијим траговима те заједнице и на нашем подручју, на коме, као што се види, у то време постоје изразито неолитске цивилизације.

III

Подаци које смо навели показују да су у III миленију отпочели извесни процеси који су одредили развој културних и етничких односа на једном великом подручју које је обухватало делове средње и југоисточне Европе, с једне стране, и предње Азије (Анадолија са кавкаско-месопотамским комплексом), с друге стране. То је доба у коме треба рачунати са појавом индоевропских елемената, који у јужнијим областима овог великог подручја већ улазе у период свог историског развоја, док су у периферним областима још увек у стадијуму праисториских и протоисториских заједница.

Међутим, разлике у теориским схватањима проблема Индоевропљана и порекла појединих већих заједница међу њима и, с друге стране, разноврстан ниво појединих културних група које су могле имати међусобног додира али

нису морале потицати из истог извора захтевају да се узме у обзир једна нова компонента, поред оних које смо већ навели.

Пошто је јасно да преисториски становници Европе не потичу из једног јединственог језгра и да појава Индоевропљана (без обзира да ли су они у Европи аутохтони, као што сматрају следбеници „индогерманске“ оријентације, или су досељени из уралско-кавказке области, као што мисли већина модерних истраживача овога проблема)¹⁶ не значи и крај неиндоевропских антрополошких и етничких стратума, потребно је узети у обзир, при разматрању целог проблема, и хипотезу о преиндоевропским елементима, првенствено друштвеним и језичким, у Европи и у области која нас интересује. Јер, и поред непобитне филијације и афинитета који постоје између балканско-подунавских неолитичара, чија етничка припадност није сасвим јасна, и млађих индоевропских група из доба метала, нисмо још увек у могућности да говоримо о индоевропском карактеру европског неолитика. Ова чињеница је од значаја стога што и најстарије агломерације у Средњем Подунављу, коме припадају и прва стална насеља у ужем и ширем подручју Београда, одговарају претежно неолитском културном стадијуму. Пример Винче, чија је култура нађена на подручју Београда, показује сву сложеност проблема који је предмет овога рада.

О етничком карактеру твораца Винчине културе до сада су се створила три основна мишљења: М. М. Васић, коме припада заслуга за откривање и проучавање Винчине културе, настојао је, као што је познато, да Винчу објасни као колонију јонских Грка, који су из својих црноморских насеља, првенствено из Истраса, стигли и у наше крајеве као коропласти, трговци и металурзи. Васићево осветљавање проблема Винче и њене културе еволуирало је од неолитика до грчко-класичног доба.¹⁷ И поред смелости која заслужује пажњу, јер указује на повезаност Подунавља са Егејом и Грчком, Винча се не може етнички одредити као грчка агломера-

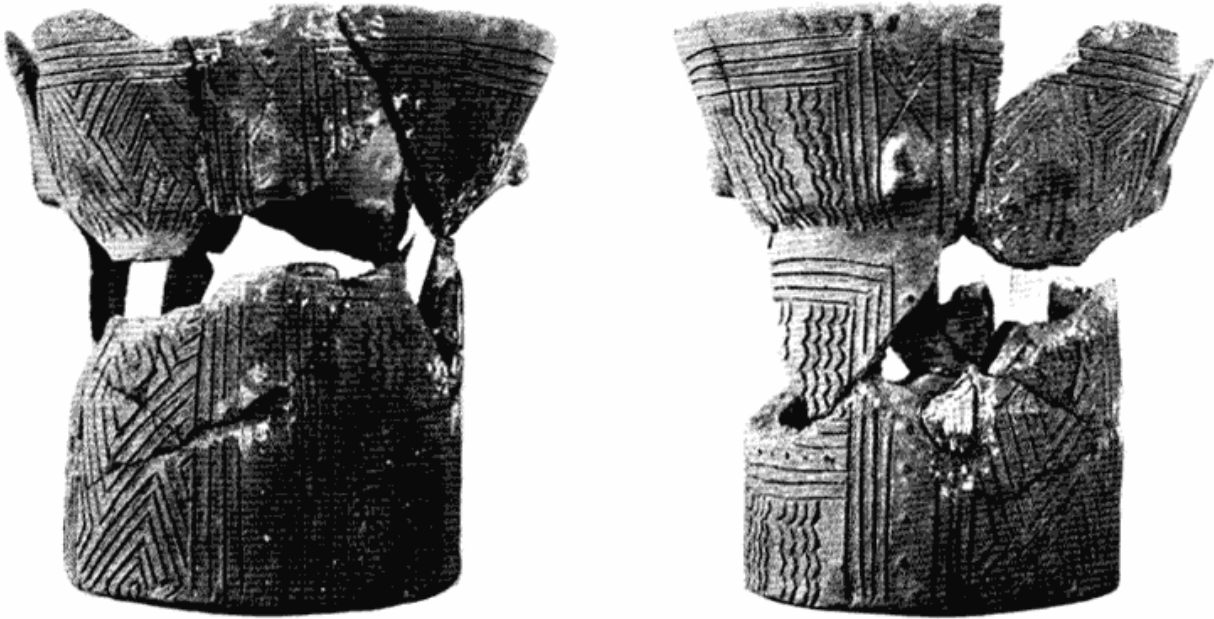
ција. По општем нивоу своје културе, по економској бази на којој почива живот овога насеља као и по облику и карактеру организације свога друштва, Винча одговара општем типу неолитско-енеолитских агломерација у балканско-подоунавској области. Такав ниво културе и доба коме она одговара искључује Грке као њене евентуалне осниваче. Пошто Винчина култура има заједничких елемената са одговарајућим културним групама у целом анадолско-балканском комплексу, за које још није нађено етничко објашњење, ни Винча се не може посматрати изоловано од осталих центара овога комплекса.

Према другом схватању, које се формирало упоредо с теоријом М. М. Васића, оснивачи Винче су аутохтони у овој области.¹⁸ То су творци културе коју обележава тракаста керамика, распрострањена од Крита до области омалијенске културе у Зап. Европи. Прве становнике Винче према теорији К. Шухарта, претстављају Прото-Илири, који су у доцнијој фази свога развитка прошли кроз период „индогерманизације“ и захваљујући томе постали чисти индоевропски Илири. Ми смо у ранијим радовима показали да оваква схватања не могу добити своју потврду у самој Винчиној култури, па да, према томе, губе вредност објективних научних достигнућа.

Претежан број истраживача и аутора који се баве проблемима културног комплекса коме припада и Винча, определио се за анадолско-егејско порекло Винчине културе. Овим поводом потребно је истаћи чињеницу да је М. М. Васић у својим ранијим радовима о Винчи први указао на бројне егејске и анадолске елементе у Винчиној култури и тиме одредио правац којим су се кретала доцнија истраживања овог проблема. Магистралом Вардар-Морава, која је везивала као природна комуникација источне медитеранске области са Подоунављем, допрли су многи елементи анадолско-месопотамског културног, а свакако и етничког комплекса у област Средње Европе. То нам, међутим, још увек не даје право да винчанској култури,

чији се трагови у разним варијантама и фазама једне дуге еволуције откривају не само у непосредној околини Винче и Београда, него на целој линији поменутих магистрале, припишемо чисто егејско порекло, везујући је за културне и етничке миграције раних Индоевропљана који су идући с југа и југоистока Балканског Полуострва постепено освајали Подоунавље и Средњу Европу. Ако би смо, као радну хипотезу, узели за основу оцене етничког карактера Винчине културе, њене везе са енеолитским и раним цивилизацијама металног доба анадолско-балканског комплекса, а с друге стране повезаност овога комплекса са доцнијим индоевропским цивилизацијама, смели бисмо, до извесне мере претпоставити да Винча и насеља њеног типа, културе и доба наговештавају прву појаву Протоиндоевропљана у нашој области. На тај начин одредили би се и елементи за етничку детерминацију најстаријих насеља на подручју Београда. Међутим, и поред покушаја да се тражење решења овога проблема усмери у томе правцу, оваква хипотеза не може се одбранити са успехом. Таквом решењу противи се чињеница да се у Винчи и на локалитетима њене културе појављују елементи и других цивилизација које не воде порекло ни из егејског ни из уралско-кавказког орбита, који се најчешће узима, нарочито у новије време, као колевка индоевропске пра заједнице. То су чисто европске цивилизације нео- и енеолитског доба и карактера, које етнички још нису одређене.

Ако се има у виду чињеница да ни носиоци култура нео- и енеолитског балканско-анадолског комплекса нису етнички детерминисани, као што је случај и са подоунавско-средњоевропским неолитичарима, онда нам се намеће следећи закључак: становници најстаријих сталних насеља на ширем и ужем подручју Београда, које најпотпуније претстављају носиоци Винчине праисториске културе, не могу се још увек одредити као Индоевропљани. Иако се у савременој науци која се бави проблемом Индоевропљана све више учвршћује мишљење да диаспора њихове целине у посебне групе почиње у III миленију

Сл. 5 — Ваза „Потиске“ културе, откривена у Винчи.

пре н. е., коме одговара једним делом и балканско-подоунавски неолитик, ово доба у нашој области остаје засада ван домаћаја етничких детерминација. Да проблем одређивања провенијенције Винчине културе, која се на подручју Београда манифестује на читавом низу локалитета, није ни прост ни лак за решавање, показује и слика антрополошких односа у неолитику Средњег Подунавља.¹⁹ N. Bartucz је утврдио да у области Паноније, односно Средњег Подунавља, цивилизацијама које обележава тракаста керамика, која се и у Винчи појављује као доминантнији културни елеменат, одговарају антрополошки типови са индексима медитеранаца.²⁰ Знатно је ређи, али се појављује и палеосахарски тип, који носи одлике негроида и који се такође сусреће и у неолитским стратумима Италије и Швајцарске. До сличних закључака дошао је и N. Laňovag, који је, проучавајући поред осталих неолитичара посебно носиоце цивилизација у Lengyel-у и сродној му Винчи, утврдио да су становници Средњег Подунавља, у доба неолитика и енеолитика, дакле у раздобљу до 1500 г. пре н. е., били долихокефалног односно, хипердолихокефалног типа.²¹

Најновија антрополошка истраживања извршена на непосредном проучавању и метричким детерминацијама извесног броја лобања откривених у Винчи показала су да праисториско Винчино становништво претставља као и његова култура мешавину медитеранског и нордиског типа. По морфолошким одликама оно је као и његова култура ближе медитеранском типу, него што то показују метрички индекси.²²

У археолошком смислу овакву ситуацију потврђују предмети ленђелске и потиске културне групе, откривени у Винчиној стратиграфији (сл. 5).

IV

Међутим, и поред таквог стања ствари, извесни културни елементи у Винчи не противе се претпоставци о везама њене културе са етнички одређеним групама Индоевропљана. У Винчиној стратиграфији на те везе указује појава панонске керамике, почев од нивоа 3,90 m, која се, као што смо то раније показали, са довољно оправданог разлога може приписати Илирима. Иако је појава ових докумената у Винчиној култури стран елеменат, она потврђује везу по-

дунавских неолитичара са једном одређеном групом Индоевропљана. С друге стране, у извесним културама балканско-подоунавске области млађим од Винчанске културе, које претстављају једну од старијих фаза у еволуцији илирске културне и етничке заједнице, налазе се сирвивали старијих цивилизација балканско-анадолског комплекса. Такве везе са овим комплексом показује „Славонска“ („Вучедолска“) култура, распрострањена, углавном, на илирском етничком подручју. Елементе ове цивилизације аутор овога рада нашао је и у близини Београда, у профилима обале Дунава код Земуна. Приликом ископавања тумула код Батајнице Ј. Ковачевић је такође наишао на вазе које припадају „Славонској“ култури (сл. 6).

О етничком одређивању носилаца „Славонске“ културе, распрострањене од Чехословачке до наших крајева на Балканском Полуострву, дискусија је добила у научној литератури већ довољно одређен правац. Везујући њену етничку детерминацију за процес миграција, које су довеле нордискe елементе у област Подунавља и Балкана, G. Childe овим елементима приписује цивилизације обележене вазама са врпчастом („Schnurkeramik“) и инкрустираном „славонском“ („вучедолском“) орнаментиком.²³ Временски ова култура одговара раном бронзаном добу, а њен развој се наставља и у следећој, средњој фази бронзаног доба. Пратећи, с једне стране,

еволуцију „Славонске“ („Вучедолске“) културе, која претставља засебну културу у односу на карактеристике нео- и енеолитских цивилизација анадолско-балканског културног комплекса, и, с друге стране, имајући у виду везу „славонске“ керамике са врпчастом керамиком, чију развијенију и млађу варијанту претставља вероватно и сама „славонска“ керамика, односно култура којој она припада, доћи ћемо до закључка о етничком карактеру и саме ове културе.

По схватањима која су у савременој археологији готово сасвим усвојена, носиоци цивилизација са врпчастом керамиком наговештавају прве Индоевропљане у Југоисточној и Средњој Европи. Оцењена у таквом односу, „Славонска“ култура се може са довољно разлога приписати Индоевропљанима, који се, као што смо показали, појављују у нашем делу Подунавља у рано и средње бронзано доба, дакле већ у првој половини II миленија пре н. е. Према томе постојање „Славонске“ културе на ширем подручју Београда означава и прву појаву једне јасније изражене етничке категорије, познате под општим именом Индоевропљани. Захваљујући појави „славонске“ керамике у нашој области и познавању њених веза са панонском керамиком и културом, која се појављује и у Винчиној стратиграфији, постоји могућност да се постави проблем ближег етничког одређивања популација којима су ове културе припадале.

Сл. 6 — Ваза „Славонске“ („Вучедолске“) културе из Вучедола.

Две су компоненте овога проблема које иду у прилог његовом позитивном решавању: 1 — „Славонска“ култура распрострањена је првенствено у етничком и културном подручју Илира, — од Љубљанског Барја до ушћа Саве у Дунав, а извесним варијантама прелази и на десну обалу Саве; она је заступљена и на простору од Чехословачке до Босне и Србије; и 2 — У свом развоју ова култура показује јасно изражен афини-

у првој половини I миленија стварају прве етнички јасно одређене агломерације на ужем и ширем подручју Београда. Проучавајући и раније овај проблем и теорије о процесу индоевропеизације Илира, показали смо да се Илири у Средњем Подунављу и на Балканском Полуострву јављају као нов етнички и културни елеменат тек у II миленију пре н. е., а не као виши степен у еволуцији аутохтоног становништва²⁷ (сл. 7).

Сл. 7 — Панонска ваза, откривена у Винчи.

тет према цивилизацијама Илира, за разлику од праисториских цивилизација Гала и Германа, у чијем домену није могуће наћи трагове ни утврдити ближи додир са „Славонском“ културом.²⁵ Ове чињенице оправдавају нашу претпоставку да је „Славонска“ култура индоевропског карактера и да је по свом етничком елементу најближа Илирима. У садашњем стању наших знања о овој великој индоевропској групи носиоце „Славонске“ културе могли би назвати „Протоилирима“. То су, према томе, и први етнички ближе одређени носиоци једне праисториске културе која се појављује у ширем подручју Београда.

Откриће ваза панонске културе у Винчи као и на подручју самог Београда (ископавања Ј. Тодоровића на Карабурми) показала су да се средином II и

Из свега што смо до сада рекли намећу се следећи закључци:

1. Неолитске и енеолитске агломерације на подручју Београда и његове околине створили су елементи који показују антрополошке одлике и медитеранског типа из анадолско-балканског комплекса, и средњоевропског типа, који се могао развити из старијих, пренеолитских стратума.

2. „Славонска“ култура, везана у свом развоју с једне стране за цивилизације са врпчастом керамиком, с друге стране за илирску панонску културу, наговештава Протоилире, као прве Индоевропљане у овој области.

3. Панонска култура потврђује илирски карактер атломерација на терену Београда и његове околине у средње бронзано и рано гвоздено доба.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Доцент Филозофског факултета у Београду, др Тихомир Продановић открио је 2. X. 1959 г. на десној обали Саве силекс који показује типолошке и техничке одлике једног палеолитског артефакта. Писац овога рада обишао је, заједно са Др Т. Продановићем, 5. XI. 1959, тај простор и открио још неколико силекса, од којих неки носе трагове ретуша, односно могуће акомодације предмета намењеног извесној употреби.
- ² P. Bosch-Gimpera, *El neolítico europeo y sus pueblos: El problema indoeuropeo*, Zephyrus, IX — 2, Salamanca, 1958, 145 sqq; в. од истог писца и: *Nota sobre el problema indoeuropeo*, Porto 1959, 211—219.
- ³ P. Bosch-Gimpera, *Les mouvements celtiques*, *Etudes belgiques*, V—VI, 1950—1953, 353 sqq.
- ⁴ G. Childe, *The Prehistory of European Society*, London, 1958.
- ⁵ B. Hrozný, *L'Asie antérieure*, Paris, 1947.
- ⁶ H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden 1955.
- ⁷ F. Schachermeyer, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart 1955, 148.
- ⁸ M. Budimir, *Protoslavica*, *Славянская филология*, II, Москва 1958.
- ⁹ G. Kossinna, *Die Herkunft der Germanen*, Würzburg 1911, и *Ursprung und Verbreitung der Germanen in Vor- und Frühgeschichtlicher Zeit*, Leipzig 1936, и *Die Deutsche Vorgeschichte*, Leipzig 1936.
- ¹⁰ C. Schuchhardt, *Alteuropa*, Berlin 1935.
- ¹¹ А. Я. Брюсов, К вопросу об индоевропейской проблеме, *Советская археология*, бр. 3, Москва 1958, 18—28.
- ¹² В. наш чланак: Економске основе најстаријих насеља у Београду и његовој околини, *Годишњак Музеја града Београда*, књ. III, 1956.
- ¹³ В. Георгиев, Вопросы родства средиземноморских языков, *Вопросы языка*, бр. 4, Москва 1954.
- ¹⁴ W. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, 126 sq.
- ¹⁵ J. H. Gaul, *The neolithic period in Bulgaria*, Cambridge, 1948, 109.
- ¹⁶ Види о томе проблему опширније у нашој расправи: О илирској компоненти у индоевропској диаспори, *Старинар*, IX, Београд 1960.
- ¹⁷ M. Vasić, *Die Datierung der Vinčeschicht*, *Prähistorische Zeitschrift*, 1911, Band II, 126 — 132.
- ¹⁸ C. Schuchhardt, *Die Urillyrier und ihre Indogermanisierung*, Preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin 1935.
- ¹⁹ Елементи Винчине културе откривени су на Чаршији, Малом Друму (ископавања и публикување материјала извршио М. М. Васић) на Шупљој Стени код Авале, у Барајеву, у Жаркову (ископавања и публикување материјала извршили М. и Д. Гарашанин), у Сурчину и Јакову (ископавања Б. Јовановића, Д. Димитријевића и В. Трбуховића).
- ²⁰ N. Bartucz, *Abriss der Rassengeschichte in Ungarn*, *Zeitschrift für Rassenkunde*, 1953, 22 sqq.
- ²¹ N. Lahovary, *Les peuples européens, leur passé ethnologique et leurs parentés réciproques d'après les dernières recherches sanguines et anthropologiques*, Neuchâtel, 1946, 514 sqq.
- ²² I. Schwidetzky, *Die Vinča-Schädel*, *Vorläufige Mitteilung D.G.F.A.*, Freiburg, 1956.
- ²³ G. Childe, *Prehistoric Migrations*, Oslo, 1950.
- ²⁴ M. Garašanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, *Bericht der R.-G. Kommission*, 1958.
- ²⁵ В. наш чланак: Sur les premiers Illyres dans le domaine Balkano-Danubien, *Ziva antika*, t. 2., Skoplje 1958.
- ²⁶ B. Gavela, *Etnička i hronološka determinacija panonske keramike*, *Rad Vojvodjanskih muzeja*, 2. 1953.

DES AGGLOMÉRATIONS ETHNIQUES LES PLUS ANCIENNES DANS LA RÉGION DE BELGRADE

B. GAVELA

En présentant de nouvelles données et de nouvelles preuves l'auteur a démontré que la région de Belgrade avait déjà été habitée à l'époque diluvienne, ce qu'il avait déjà constaté dans certains de ses travaux précédents. Cette fois-ci l'auteur cite des oeuvres d'art de l'homme diluvien, trouvées sur la rive droite de la Save, à quelques centaines de mètres des cavernes et des profils où fut trouvée une couche abondante et riche de fossiles diluviens. Bien que cette population, de même que celle — éventuelle — de l'époque mésolithique, ne puisse être identifiée ethniquement, l'auteur a voulu prouver que les conditions géographiques et biologiques pour l'existence des communautés humaines dans la région à l'embouchure de la Save dans le Danube furent favorables et attrayantes, depuis les communautés de l'homme diluvien jusqu'aux agglomérations des communautés indo-européennes.

Le problème de l'apparition des premiers Indo-européens dans la région danubienne et celle des Balkans occupe une place particulière dans cette étude. L'auteur a retenu les deux points de vue principaux des théories: — primo — celui des théories basées sur le caractère autochtone des Indo-européens en Europe (G. Kossina, C. Schuchhardt, Schleicher, Specht, et ces temps derniers A. J. Brjušov) et secundo — celui qui explique l'apparition des Indo-européens en Europe par leurs migrations et par la diffusion ayant amené les Indo-européens en Europe Centrale et Occidentale soit de l'espace Anadolie-Mésopotamie, soit des régions de la Russie du Sud et du Caucase à en juger d'après les conclusions des études comparatives faites par B. Hrožny, Fr. Schachermeyr, G. Childe, M. Budimir, V. Georgijev, R. Bosch-Gimpera et autres. D'après ce point de vue les premières traces de la diffusion des Indo-européens en Europe Centrale apparaissent entre les années 5400 et 3500 avant notre ère, traces qui nous ont été révélées par des civilisations dites néolithiques danubiennes, parmi lesquelles la culture de Vinča occupe une place prépondérante. D'après le point de vue soutenu ces

temps derniers par P. Bosch-Gimpera (El problema indo-europeo, Zephyrus, IX-2, Salamanca 1958; Nota sobre el problema indo-europeo, Porto, 1959 etc...) leur différenciation ethnique commence vers la fin du troisième millénaire, continue durant le second et se termine en majeure partie au cours du premier millénaire de notre ère.

En étudiant l'évolution des Indo-européens, l'auteur distingue deux époques nettement séparées dans le cadre de ce processus:

1) l'époque ancienne avec des groupes de populations indo-européennes plus ou moins cohérentes ne pouvant être encore rigoureusement définies ni du point de vue linguistique, ni du point de vue ethnique;

2) l'époque nouvelle commençant à la suite de la diaspora de la communauté indo-européenne primitive et de la création de grandes formations ethniques et linguistiques telles que Illyres, Celtes, Slaves, Germains, etc...

Contrairement à la majorité des chercheurs modernes dans ce domaine d'orientation »indo-germanique« ou bien »orientale«, l'auteur souligne le fait que, malgré la filiation et l'affinité existant entre les hommes néolithiques de l'Europe Centrale, dont la définition ethnique est encore incertaine, et ceux des groupes indo-européens plus jeunes de l'époque des métaux, des données certaines permettant de définir le caractère indo-européen de l'homme néolithique manquent toujours. Ce fait est d'une importance particulière étant donné que les agglomérations les plus anciennes de la zone danubienne centrale, à laquelle appartiennent aussi les premières agglomérations permanentes dans la région de Belgrade et de ses environs correspondent en majorité au niveau culturel du néolithique. L'exemple de Vinča, dont la culture a été trouvée dans la région de Belgrade prouve toute la complexité du problème relatif à la définition du caractère ethnique des hommes néolithiques dans les régions danubienne et balkanique ainsi que dans celles de l'Europe Centrale.

Si l'on tient compte du fait que les créateurs des cultures de l'époque néolithique et énéolithique du complexe Anadolie-Balkans ne sont pas non plus déterminés ethniquement, alors la conclusion suivante s'impose: les habitants des agglomérations permanentes les plus anciennes dans la région de Belgrade, dont les meilleurs représentants sont ceux de la culture préhistorique de Vinča, ne peuvent toujours pas être déterminés en tant qu'Indo-européens. Bien que la science moderne, étudiant le problème des Indo-européens, soit de plus en plus prête à croire que la diaspora de leur ensemble dans les groupes particuliers commence au cours du 3-ème millénaire avant notre ère, époque à laquelle correspond aussi en partie le néolithique des régions balkanique et danubienne, cette époque reste pour le moment, en ce qui concerne nos régions, en dehors de la portée des déterminations ethniques. Le tableau des rapports anthropologiques dans la région danubienne centrale à l'époque néolithique prouve parfaitement que le problème de l'origine de la culture de Vinča, qui se manifeste dans une suite de localités dans toute la région de Belgrade, n'est ni simple ni facile à résoudre.

Les recherches anthropologiques les plus récentes, faites par des études directes et par des déterminations métriques d'un certain nombre de crânes découverts à Vinča, ont démontré que la population préhistorique de Vinča, ainsi que sa culture, représentent un mélange des types méditerranéen et nordique.

Pourtant, malgré cet état de choses, certains éléments de la culture de Vinča ne démentent pas l'hypothèse de rapports de cette culture avec des groupes ethniquement définis des Indo-européens. Dans le cadre de la stratigraphie de Vinča, ces rapports sont indiqués par l'apparition de la céramique panonienne, à partir du niveau de 3m.90, qui, comme nous l'avions démontré précédemment, peut être attribuée avec juste raison aux Illyres. Quoique l'apparition de ces documents dans le cadre de la culture de Vinča soit un élément étranger, elle prouve l'existence de rapports des hommes néolithiques de la région danubienne avec un groupe déterminé d'Indo-européens. D'autre part, dans certaines cultures des régions balkanique et danubienne plus récentes que celle

de Vinča et représentant des phases plus anciennes de l'évolution de la culture et de la communauté ethnique illyrienne, on trouve des vestiges de civilisations plus anciennes du complexe balkano-anadolien. Les contacts avec ce complexe sont indiqués par la civilisation »Slavonienne« (de »Vučedol«) étendue surtout dans la région ethnique illyrienne. L'auteur de cette étude a trouvé des éléments de cette civilisation à proximité immédiate de Belgrade, dans des profils de la rive du Danube près de Zemun. Lors des fouilles du tumulus près de Batajnica, J. Kovačević a trouvé également des vases appartenant à la civilisation »Slavonienne«.

La discussion sur la définition ethnique des créateurs de la civilisation »Slavonienne«, qui s'étendait depuis la Tchécoslovaquie jusqu'à nos régions dans la Péninsule balkanique, a pris déjà, dans la littérature scientifique, un sens assez précis. En rattachant sa détermination ethnique au processus des éléments nordiques dans les régions danubienne et balkanique, G. Childe attribue à ces éléments les civilisations marquées par des vases cordés (Schnur-Keramik) et par des vases ornés de décoration »slavonienne« (de »Vučedol«) incrustée. Par son époque, cette culture correspond aux débuts de l'époque de bronze, et son développement continue durant la phase suivante de l'époque de bronze.

Selon des points de vue, pour ainsi dire complètement adoptés par l'archéologie moderne, les créateurs de la civilisation à la céramique cordee indiquent les premiers Indo-européens en Europe Centrale et en Europe du Sud-Est. Vue sous ce jour, la civilisation »Slavonienne« peut être attribuée à juste raison aux Indo-européens qui, comme nous venons de le prouver, apparaissent dans notre partie de la région danubienne au début et durant l'époque de bronze, donc déjà durant la première moitié du 2-ème millénaire avant notre ère. Par conséquent, l'existence de la civilisation »Slavonienne« dans la région de Belgrade signifie également la première apparition d'une catégorie ethnique mieux définie, connue sous le nom général d'Indo-européens. Grâce à l'apparition de la céramique »Slavonienne« dans nos régions et à la connaissance de ses rapports avec la céramique panonienne ainsi qu'avec la culture apparaissant dans la stratigraphie de

Vinča, on peut se permettre de poser le problème d'une définition ethnique plus précise des populations ayant créé ces cultures.

Voici les deux composantes du problème suggérant une solution favorable: 1) La civilisation »Slavonienne« est étendue surtout dans les régions ethniques et culturelles des Illyres — de Barje — de Ljubljana jusqu'à l'embouchure de la Save dans le Danube, et quelques-unes de ses variantes débordent sur la rive droite de la Save; elle est représentée aussi dans tout l'espace à partir de la Tchécoslovaquie jusqu'à la Bosnie et la Serbie. 2) Cette civilisation démontre, au cours de son développement, une affinité nette avec les civilisations des Illyres, contrairement aux civilisations préhistoriques des Gaulois et des Germains, dont le domaine n'indique aucune trace susceptible de révéler quelque contact avec la civilisation »Slavonienne«. Ces faits justifient notre hypothèse que la civilisation »Slavonienne« a un caractère indo-européen et qu'elle se rapproche par ses éléments ethniques des Illyres. Etant donné le niveau actuel de nos connaissances sur ce grand groupe indo-européen, nous pourrions donner aux créateurs de la civilisation »Slavonienne« le nom de »Protoillyres«. Ce sont, par conséquent les premiers créateurs, ethniquement définis avec plus de précision, d'une culture préhistorique apparaissant dans la région de Belgrade et de ses environs.

De tout ce qui précède les conclusions suivantes s'imposent:

1) Les agglomérations néolithiques et énéolithiques dans la région de Belgrade et de ses environs ont été créées par des éléments montrant des qualités anthropologiques aussi bien du type méditerranéen du complexe balkano-anadolien que de celui de l'Europe Centrale, qui aurait pu se développer des strates précédant le néolithique.

2) La civilisation »Slavonienne« rattachée d'une part aux civilisations à la céramique cordée, et d'autre part à la culture illyrienne de Pannonie nous indique les Protoillyres en tant que premiers Indo-européens de cette région.

3) La culture pannonienne confirme le caractère illyrien des agglomérations dans la région de Belgrade et de ses environs à l'époque de bronze et au début de celle de fer.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1, 2, 3 — Silex retouchés, trouvés sur la rive de la Save, près des cavernes de Banovo Brdo, à Belgrade.

Fig. 4 — Terre cuite du type cycladique, découverte à Vinča.

Fig. 5 — Vase de la civilisation de Tisza, découvert à Vinča.

Fig. 6 — Vase de la civilisation »Slavonienne« (»Vučedolska« de Vučedol).

Fig. 7 — Vase pannonien, découvert à Vinča.